

## 'סיום' למסכת סנהדרין?!<sup>1</sup>

"נהגו כל ישראל לסיים בשמעתא וליתן שבח והודיה למקום ולפרסם אותה שמחה שזכה לכך". (יש"ש ב"ק פ"ז סי' לו)

הרמ"א בסוף הלכות תלמוד-תורה (יו"ד רמו/כו) כתב: "כשמסיים מסכתא, מצוה לשמוח ולעשות סעודה, ונקראת סעודת מצוה". ואכן רבים נוהגים כאשר מסיימים ללמוד 'מסכתא' לערוך 'סיום', ובו מודים לבורא עולם על שעזר להם לסיים את לימוד המסכת, ומתפללים ומבקשים שיזכו להתחיל ולסיים מסכתות נוספות, ללמוד וללמד. נוסף לקיום מנהג זה של עריכת ה'סיום', חשוב לציין שאף ישנם מספר השלכות הלכתיות בעקבות עריכת 'סיום' למסכת שנלמדה. לדוגמא: המסיים רשאי לאכול בשר ולשתות יין בתשעת הימים שבין ראש-חודש אב לתשעה-באב (רמ"א או"ח תקנ"א/ו), ובערב פסח עריכת 'סיום' פוטר את המסיים ואת המשתתפים ב'סיום' מתענית בכורות (ראה כך במשנה-ברורה סימן תע ס"ק ז).<sup>2</sup>

לעיתים, לומד זה או אחר, כאשר עומד הוא לסיים מסכת מסויימת, תוהה ושואל האם רשאי הוא לערוך 'סיום', מכיוון שסבור הוא שלמרות שלמד את כל המסכת כולה, הרי מסתמא לא הבין את כל המסכת על בוריה, ופה ושם נתקל בקשיים ובאי אלו-הבנות. הרב בצלאל שטרן התייחס לשאלה זו (שו"ת "בצל החכמה", חלק ד, סימן צ"ט, תשמ"ב) וענה מסברה פשוטה, וכתב ש"אפילו אם אידעו לו דרך לימודו איזו משניות שלא הבינם כראוי גם אחר עמל ויגיעה אין בכך כלום, כי כך היא דרכה של תורה, ואפילו לומדים מופלגים אינם זוכים להבין הכל".

נוסף לכך, מדי פעם, בחבורת לומדים משותפת, מתעוררת ההתלבטות, האם הלומדים שנעדרו והחסירו לימוד של חלקים מסויימים מהמסכת רשאים לערוך 'סיום' כאשר החבורה כולה עורכת את ה'סיום'.

על סמך הדברים שהובאו בשדי חמד (מערכת המ"ם סוף כלל קצ"ח) – "ומצוה שעושים אותה הרבה בני אדם בשותפות, כל אחד נוטל שכרו כאילו עשאה כולה לבדו. ומטעם זה נוהגים כל בית ישראל לעשות חברת ש"ס, ומחלקים הש"ס בין כמה בני אדם, שכל אחד לוקח מסכתא אחת, ועושים סיום פעם אחת בשנה. ושורת הדין נותנת

<sup>1</sup> לרגל סיום לימוד מסכת סנהדרין בזמן קיץ בישיבה.

<sup>2</sup> וראה עוד השלכות הלכתיות לכך בקונטרס "הדרן עלך" המודפס בסוף החוברת "כבוד התורה" שיצאה לאור ע"י המוסד לעידוד לימוד התורה.

שיטול כל אחד שכר טוב כאילו למד כל הש"ס כולו" – נראה שניתן לענות בחיוב אף על התלבטות זו שהצגנו זה עתה. מכל-מקום, נזכיר ונצרך לכך, את דברי הש"ך (יו"ד סימן רמו ס"ק כ"ז) שהביא בשם מהרש"ל "דאפילו מי שלא סיים מסכתא - מצוה רבה שישמח עם המסיים"<sup>3</sup>.

בבואנו לערוך 'סיום' על מסכת סנהדרין מתעוררת לפנינו בעיה נוספת. האמנם סיימנו את כל המסכת? האם לא דילגנו והחסרנו חלקים מהמסכת 'המקורית'? לבעיה זו שני מרכיבים, ונציג ונפתור אותם אחד לאחד.

יש הטוענים<sup>4</sup> שמסכת מכות – המובאת בש"ס שלנו מיד לאחר מסכת סנהדרין – היתה ב'מקור' חלק בלתי נפרד ממסכת סנהדרין, ולא היו הן שתי מסכתות נפרדות, אלא היתה זו מסכת אחת בלבד (המורכבת משתי מסכתות אלו).<sup>5</sup> לפי טענה זו, מקום יש לבוא ולטעון שכאשר אנחנו מסיימים את מסכת סנהדרין, הרי שמצד ה'אמת' לא סיימנו את המסכת 'המקורית' כולה, ואולי אין מקום לערוך 'סיום' עד שנסיים אף את מסכת מכות. אמנם כנגד טענה זו יש הטוענים אחרת וסבורים שמסכתות סנהדרין ומכות הם שתי מסכתות נפרדות מקדמא דנא.<sup>6</sup> לדוגמא, הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות (מהדורת

<sup>3</sup> ומקורו לכך הוא מדברי אביי (שבת קיח ע"ב) שאמר "תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן", ומשמע בבירור שעשה יומא טבא אף לאלו שלא השלימו מסכתא. ונצרך לכך את הרעיון החביב המובא ב"קול אליהו" (עמ' צב): "א"ה הנני להעתיק בכאן מה שכתב בספר שו"ת ריב"א הקטן בשם רבינו החסיד הגר"א זצ"ל וז"ל, אותיות ס-י-ו-ם הנגלה והנסתר הם שוים ודומין בגימטריא, כמו סמ"ך ס' הוא הנגלה ומספרו ששים, וכן הנסתר מן הסמ"ך דהיינו מ"ך ג"כ בגימ' ששים, וכן יו"ד, י' עשרה, ו"ד ג"כ עשרה. וכן כולם ו"ו מ"ם, הנגלה והנסתר מספרם שוה, לרמוז שהן הנגלה דהיינו הלומד בפועל והן הנסתר דהיינו שלא למד רק שמשותף עמו להסיום, שניהם הם שוים להסיום עכ"ל".

<sup>4</sup> כך מופיע במספר כתבי-יד של המשנה (קאופמן, פרמה ועוד), וכך יוצא מן הירושלמי (מכות פרק א הלכה ו), וכך משתמע מדברי כמה ראשונים. ראה עוד לדוגמא בספר "מרגליות-הים" של הר"ר מרגליות (על דף ב ע"א אות א) שהביא שהרלב"ג עה"ת (פי משפטים כ"א בשורש הרביעי, ושם שורש ט"ז) מציין "פרק י"ג מסנהדרין" מה שלפנינו במכות פרק שני, שאחרי אשר נסדרו במס' סנהדרין עונשי ארבע מיתות אלו הן הנסקלין, אלו הן הנשרפין ובו אלו הן הנהרגין, ואח"כ אלו הן הנחנקין, חוזר בפרק י"ג לאלו הן הגולין ואחריו אלו הן הלוקין. כמו כן, ב"מלאכת-שלמה" בסוף מסכת מכות הביא הרב שלמה העדני בשם הר"ר יהוסף אשכנזי, מגיה משניות הידוע, שחי בדור שלפניו בימי האר"י, ש"ברוב הספרים כתוב בסוף זו המסכתא נגמרה סנהדרין פרק י"ד משמע שמסכת מכות שייכא גם היא לסנהדרין". וראה עוד ב"מרגליות-הים" על דף כא ע"א אות יז. וראה כך גם ב: יעקב נחום הלוי אפשטיין, "מבוא לנוסח המשנה", חלק ב (תש"ח) עמ' 983; "מבואות לספרות התנאים" (תשי"ז) עמ' 417; חנוך אלבק, במבוא למסכת סנהדרין בפירושו למשנה.

<sup>5</sup> ובדרך אגב נעיר, שכידוע, לפי טענה זו, דברי המדרש (שיר השירים רבה ו/כא) – "ששים המה מלכות אלו ששים מסכתות של הלכות" – מתבארים היטב, שהרי לכאורה קשה על דברי המדרש, שהרי בש"ס המשניות שלפנינו ישנן ששים ושלוש מסכתות, אלא שיש לומר ששלוש ה"בבות" נחשבות למסכת אחת (וכך משתמע בעבודה-זרה ז ע"א ובבבא-קמא קב ע"א, שנאמר שם "כולה נזיקין [רש"י: תלתא בבין] חדא מסכתא היא"), וכך אם נחשיב את סנהדרין ומכות כמסכת אחת, הרי שיבוא הדבר על מקומו בשלום, ולפנינו אכן ששים מסכתות ותו לא. ועוד נוסף ונציין, שטענה זו, שמסכת סנהדרין ומסכת מכות הן מסכת אחת, הולמת את שיטתו המשכנעת של הר"ר מרגליות בעניין ביאור אופן סידור המסכתות בכל סדר מששת סדרי המשנה, כמובא בספרו "מרגליות-הים" בתחילתו ובספרו "יסוד המשנה ועריכתה" בעמ' כו-כט.

<sup>6</sup> וייתכן שניתן להביא לכך סיוע קל מהנאמר בתחילת מסכת שבועות (ב ע"ב): "מכדי תנא ממכות סליק...". והרי לנו אם כן, שלפני בעל מימרה זו, מסכת מכות היתה מסכת נפרדת ממסכת סנהדרין ושם יש לה בפני עצמה.

הרב שילת, עמ' מז) כותב: "אמנם מסכת מכות - יש נוסחאות שהיא מצורפת בהן למסכת סנהדרין ונמנית עמה, שמאחר שאמר 'אלו הן הנחנקין' צרפו אליו 'אלו הן הלוקין'; וזה אינו נכון, אלא היא מסכתא בפני עצמה, ונסמכה לסנהדרין הואיל ואין מלקים ועונשים אלא השופטים, הוא מאמר ה': 'והפילו השפט והכהו לפניו כדי רשעתו'<sup>7</sup>. ולפי דעה זו פשוט שיש מקום לערוך 'סיוס' על מסכת סנהדרין שלפנינו.

בעיה נוספת הקיימת במסכת סנהדרין היא שממסכת זו הושמטו קטעים שלמים בעקבות ה"צנזור". בדף מג ע"א ובדף קז ע"ב הושמטו קטעים גדולים העוסקים בעניינו של "אותו האיש" (י"מח שימו וזכרו), ובמקומות נוספים במסכת הושמטו מילים בודדות כאשר עסקו בעניין זה או בעניין הדומה לכך.

בעקבות כך, נשאל כבר הרב אריה צבי פרומר מקוז'יגלוב, ראש ישיבת חכמי לובלין שבפולין, האם ניתן לערוך 'סיוס' על מסכת גמרא, למרות שהלומד לא למד את הקטעים שצונזרו, מכיוון שאין הם מודפסים בגמרות שלפנינו.<sup>8</sup>

תשובתו (שו"ת "ארץ צבי", חלק ב, סימן ע"ד) היתה חיובית ומשני הטעמים שלהלן: ראשית, הרב פרומר טען והוכיח בתשובתו, שבאמת ראוי שגם על מסכת משניות ניתן יהיה לערוך 'סיוס', וכך גם היה לפני שנסדרה הגמרא. אך לאחר שנסדרה הגמרא, הלומד אינו מוצא קורת רוח והפקת רצון בסיוס מסכת משניות, ואף שהוא סיוס מסכת, אין זה נחשב שמחה של מצוה, כיון שברור לכל שאינו שבע רצון מזה עדיין, כיון שיודע בעצמו שחסר לו עדיין הגמרא על המסכת. אלא שכל זה אמור בגמרא שמצויה בידינו ודרך הכל ללומדה, לכן אינו מוצא מרגוע לנפשו כל זמן שלא גמר את כולה, מה שאין כן במה שחסר ע"י ה"צנזור" ואינו מצוי כמעט אצל שום בן תורה, לכן אין מרגיש הלומד בעצמו שחסר לו מאומה להשלמת המסכת, כיון שאין דרך שום בן תורה ללמוד זה, וגם הוא אינו עתיד ללומדה, ואין זה מונע שמחתו והפקת רצונו, ולכן, כיון שיש לו שמחה של מצוה שלמה, נחשב גם זה לסיוס.<sup>9 10</sup>

שנית, חידש הרב פרומר, שעצם העובדה שיד הצנזורה הצליחה לשלוט בקטעים אלו, הרי שיש מקום לומר שזה רק מכיוון שבאמת אין קטעים אלו מהווים חלק אינטגרלי מהמסכת עצמה. שהרי אם לא כך היה הדבר, יד הצנזורה לא היתה מצליחה להוציאם מן המסכת, כאשר הבטיחנו הקב"ה בתורה (דברים לא, כא): "כי לא תשכח מפי זרעו". אלא שפשוט הדבר שהיה בזה סיבה מיוחדת מן השמים שיהיה נמחה זכרונו מן הספר. כשם שלדוגמא

<sup>7</sup> אך ראה מה שכתב על כך הר"ר מרגליות בספרו "יסוד המשנה ועריכתה" בעמ' כז בהערה ח.

<sup>8</sup> אמנם כיוון שכיום בדפוסים רבים מוחזרת העטרה ליושנה, ומודפסים כמקדם קטעים אלו בגמרא, ממילא אם-כן אין מקום לבעיה זו.

<sup>9</sup> אמנם, לאור האמור בהערה הקודמת, הרי שכיום יש מקום לפקפק בנימוק זה, וייתכן לומר שמי שסיים את המסכת ללא הקטעים שצונזרו, ואשר מצויים אצל רבים, הרי שלא ייחשב לו כמי שסיים את המסכת.

<sup>10</sup> ובאופן דומה ופשוט וברור יותר, פסק הרב חיים קנייבסקי: "הקטעים שחסרים בש"ס הבבלי והירושלמי מפני הצנזורה וכדו' אינם מעכבים בסיוס, דהעיקר ששמח בלימוד שלפניו". (כך הובא בשמו בקונטרס שצויין בהערה מספר 2, בעמ' ד.)

מצינו בזוהר הקדוש שמחמת שהזכיר הקב"ה את צלפחד בתורה הרי שעלינו ללמוד מכך שנמחל חטאו, וכך גם כאן, מי שנמצא שמו בגמרא שסידרו בעלי הש"ס הקדושים, והיתה שכינה מדברת מתוך גרונו, הרי נחשב הדבר קצת כאילו הקב"ה הזכיר שמו. וגם אמרו חז"ל (תנא דבי אליהו, אליהו רבה פרק י"ח) שכל מי ששונה - הקב"ה יושב ושונה כנגדו. לכן נמצא שאם היה נזכר בש"ס היה נחשב קצת בכל פעם כאילו הקב"ה מזכירו, ולכן היה זה עונשו להימחות מספר. ואם כן מי שסיים מסכת גמרא ללא הקטעים שצונזרו, הרי שבאמת לא החסיר דבר בלימודו כלל וכלל.

לסיום דברינו נציע בפשטות ונאמר, שאמנם, נראים הדברים, שאין לתלות את קיום עריכת ה'סיום' דווקא בקריטריונים ה'נוקשים' שהצגנו לעיל, אלא העיקר תלוי בשמחה הגדולה שחש הלומד שזכה לסיים יחידת לימוד משמעותית ואשר קידמה אותו מעלה במעלות התורה, וכדברי הרב ישראל מאיר הכהן (בעל ה"חפץ חיים"), מאמר תורת הבית, פרק י"א): "צריך להיות שמח וטוב לב כאשר זיכהו ה' לסיים איזה מסכת או איזה משנה. וידוע מה דאיתא בזוה"ק מאן דירית מסכת חדא ירית עלמא חדא".<sup>11</sup>

"ויהי רצון מלפניך ה' אלוקינו כשם שעזרתנו לסיים מסכת סנהדרין כן תעזרנו להתחיל מסכתות וספרים אחרים ולסיימם..."

<sup>11</sup> וחיזוק לדעתנו זו ראה במסופר בקונטרס הני"ל בעמ' יז-יח על הגאון הרב משה פיינשטיין שערך 'סיום' חגיגי ליהודי, שהחל לשמור מצוות רק בהיותו כבר מעל גיל ששים, כאשר סיים את דף הגמרא הראשון בחייו, לאחר שעמל עליו תקופה ממושכת מאוד, ואשר שמחה גדולה היתה לו עקב כך. וציין הגרמ"פ שדף גמרא עבור איש זה שקול כנגד הצלחתו של תלמיד חכם לסיים מסכת שלמה.